

M. T.

Stulecie powstania układu okresowego pierwiastków

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 15/3, 645-646

1970

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

tyckiej konferencji historyków nauki i techniki. Zeszyt ten wypełniają prace ogólne, dotyczące historii nauki oraz referaty szczegółowe traktujące o rozwoju poszczególnych dyscyplin technicznych, matematycznych, chemicznych, etnograficznych i archeologicznych.

M. T.

ZAPISY JEZYKOZNAWCZE J. G. MENDLA

W zapiskach po Janie G. Mendlu, twórcy teoretycznych podstaw współczesnej genetyki, znaleziono jego prace o nazwiskach niemieckich. Część z tych materiałów zaginęła w czasie II wojny światowej, reszta znajduje się w Muzeum Morawskim w Bernie, o czym dotychczas nie wiadomo. Mendel zebrał z różnych spisów 723 złożone nazwiska niemieckie mające w drugim członie *-mann* i poddając ten materiał pewnym zabiegom zastanawiał się nad wokalizmem i konsonantyzmem w niemczyźnie. Jak pisze W. A. Moskowicz w artykule *Lingwistyczne opyty Ioganna Gregora Mendelja* („Woprosy Jazykoznanija”, 1969 nr 1), trudno skomentować te prace, można tylko przypuszczać, że Mendel chciał zastosować prawa genetyki do języka.

Z zebraniem materiałem anroponomastycznym Mendel czynił i inne zabiegi, mianowicie biorąc pod uwagę pierwszy człon nazwisk poklasyfikował je według grup semantycznych. Myślał również o takim samym opracowaniu nazwisk z członem *-mayer*, *-bauer*.

Analizy tego rodzaju zaczynają mieć zastosowanie w dzisiejszych badaniach nazewniczych¹, Mendel więc znacznie wyprzedził pod tym względem swoją epokę.

Z. Br.

STULECIE POWSTANIA UKŁADU OKRESOWEGO PIERWIASTKÓW

„Woprosy Istorii Jestiestwoznania i Tiechniki” poświęciły cały numer (1969 z. 29) stułetniej rocznicy powstania układu okresowego pierwiastków. Wśród autorów artykułów znajdują się obok znanych uczonych radzieckich jak: Kiedrow czy Figurowski, profesorowie George Kauffman ze St. Zjedn., Erich Thilo z NRD oraz M. Haissinsky z Francji.

Ogólnie rzecz biorąc tematyka artykułów grupuje się wokół dwóch zagadnień: rozwój i interpretacja teoretyczna układu okresowego oraz historia jego powstania.

W drugiej grupie tematycznej znajduje się m. in. artykuł N. A. Figurowskiego, w którym autor omawia historię klasyfikacji pierwiastków od Lavoisiera poprzez próby Daltona, Döbereinera, Gmelina, Gladstone'a i in. aż po ostatnie osiągnięcia Mendelejewa. Wśród poprzedników Mendelejewa znaleźli się również Amerykanie (m. in. O. W. Gibbs). Pisze o tym G. Kauffman w swym artykule *Poprzednicy i następcy Mendelejewa w USA*. Udział uczonych amerykańskich w tworzeniu układu okresowego jest mało znany, ale dla historii nauki nieobojętny, podobnie jak wkład L. Meyera, który głosił swój priorytet w odkryciu prawa okresowości. Tym ostatnim zajmuje się A. A. Makarenja analizując główne prace L. Meyera i oceniając na tej podstawie ich znaczenie dla rozwoju układu okresowego. Postać układu okresowego nie została odrazu jednoznacznie określona, a jego formy ulegały zmianie. Ewolucję tę cmówił B. M. Kiedrow. O poszukiwaniach adekwatnej formy pisze także D. N.

¹ Zob. W. Taszycki, *Złożone nazwy miejscowe w języku polskim*. „Slavia” (Praha), 1969 nr 1, ss. 49–64, gdzie autor postuluje, aby klasyfikując złożone nazwy miejscowe od strony semantycznej „równą uwagą obdarzyć oba składające się na nie człony, a zależnie od ich znaczenia w różnych nieraz wymieniać je gromadach znaczeniowych” (s. 64).

Trifonow w artykule *Historia problemu analitycznego wyrażenia prawa okresowości*. Odkrycie Mendelejewa dokonane przed stu laty jest nicią przewodnią w badaniach fizycznych i chemicznych oraz źródłem wielu doniosłych inspiracji naukowych. W. M. Kleczkowski rozpatruje w swej pracy rolę zjawiska kolejnego zapełniania powłok elektronowych $(n + 1)$ w rozwoju układu okresowego. Kolejność ta da się przewidzieć w oparciu o zasady mechaniki kwantowej i teorii budowy atomu. Otrzymane w drodze sztucznych przemian jądrowych w latach 1940—1961 transurany są przedmiotem artykułu G. N. Flerowa i N. J. Tarantina. Znajdujemy tu historię badań i rozważania nad możliwościami dalszej syntezy tych pierwiastków. Pokrewną problematykę porusza też prof. M. Haissinsky, który zajmuje się strukturą siódmego okresu z punktu widzenia uprzednio wysuniętej koncepcji o rodzinach uranowców i kiurawców. Proponuje przy tym autor pewien wariant rozmieszczenia pierwiastków ciężkich w tablicach Mendelejewa.

Zespół artykułów traktujących wszechstronnie o kształtowaniu się układu i konsekwencjach tego odkrycia w nauce współczesnej zamyka chronologiczny wykaz ważniejszych momentów w historii jego rozwoju.

W dziale *Doniesienia i publikacje* umieszczono szereg materiałów dokumentujących kontakty naukowe Mendelejewa z chemikami zagranicznymi. Charakter dokumentalny mają także opublikowane po raz pierwszy materiały dotyczące literackiej spuścizny Mendelejewa oraz losów jego rodziny. W dziale zamieszczono także chronologiczny przegląd problematyki dziewięciu zjazdów poświęconych Mendelejewowi, jakie odbyły się w latach 1907—1965.

Dział zamyka sprawozdanie z obchodów stulecia odkrycia układu okresowego. Z okazji tej odbyło się w ZSRR wiele posiedzeń naukowych w Leningradzie i Moskwie oraz międzynarodowe sympozjum zorganizowane przez UNESCO w Paryżu.

M. T.

O BOLESŁAWIE OLSZEWICZU W ZWIĄZKU RADZIECKIM

Z okazji siedemdziesięciopięciolecia urodzin Bolesława Olszewicza „Woprosy Istorii Jestiestwoznanija i Tiechniki” (1969 z. 28) poświęciły uczonemu rubrykę *Daty Jubileuszowe*. Artykuł charakteryzuje działalność naukową B. Olszewicza, podkreślając wkład uczonego do rozwoju historii kartografii i geografii polskiej. Najwięcej miejsca poświęcono książce B. Olszewicza *Geografia polska w okresie Odrodzenia*. Zarysowując jej treść autorka artykułu W. M. Fiedczina nazywa książkę wydarzeniem w historii geografii i kartografii oraz źródłem wiadomości dla historyczno-naukowej myśli europejskiej. Wyraża przy tym potrzebę przekładu dzieła na język rosyjski.

Działalność Bolesława Olszewicza nie ogranicza się jednak do publikacji badań. Artykuł wymienia wystąpienie uczonego na Międzynarodowym kolumbijskim zjeździe w Genewie w 1951 r., mówi o jego pracy pedagogicznej na Uniwersytecie Jagiellońskim i Wrocławskim oraz informuje o funkcji kierowniczej pełnionej przez Bolesława Olszewicza w Pracowni Historii Geografii i Kartografii Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. Ze szczególnym uznaniem wyraża się autorka o koleżeńskim stosunku Olszewicza do uczonych zagranicznych.

M. T.